

*«Στάσεις των μαθητών/τριών απέναντι στο σχολικό
εκφοβισμό και η γνώμη τους για το ρόλο των
ενηλίκων».*

Υπεύθυνοι :

**Καρακιάζης Κων/νος, ΠΕ10, Υπεύθυνος Συμβουλευτικού Σταθμού Νέων
Διεύθυνσης Δ.Ε. Δυτ. Αττικής**

**Παπαπανούση Χριστίνα, ΠΕ15, Υπεύθυνη Αγωγής Υγείας Διεύθυνσης Δ.Ε. Δυτ.
Αττικής**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	3
1. Εισαγωγή.....	4
1.1. Σκοπός.....	4
1.2. Βιβλιογραφική ανασκόπηση και θεωρητικός προβληματισμός.....	4
1.2.1. Θεωρητικό πλαίσιο για το σχολικό εκφοβισμό	4
1.2.2. Βιβλιογραφική ανασκόπηση εμπειρικών ερευνών	5
1.3. Ερευνητικά ερωτήματα.....	7
1.4. Εννοιολογικοί και λειτουργικοί ορισμοί.....	8
2. Μέθοδος.....	10
2.1. Διαδικασία συλλογής δεδομένων	10
2.1.1. Εγκυρότητα και αξιοπιστία ερευνητικής διαδικασίας	10
2.2. Δείγμα	11
2.3. Εργαλείο συλλογής δεδομένων	12
2.3.1. Εγκυρότητα και αξιοπιστία του ερωτηματολογίου.....	14
2.4. Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων	16
3. Αποτελέσματα ανάλυσης δεδομένων	16
3.1. Συχνότητα περιστατικών εκφοβισμού.....	16
3.2. Στάσεις απέναντι σε περιστατικά εκφοβισμού.....	17
3.3. Σχολικός εκφοβισμός και ο ρόλος των εκπαιδευτικών	20
3.4. Σχολικός εκφοβισμός, συμμετοχή σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας και ο ρόλος των εκπαιδευτικών	23
4. Συμπεράσματα.....	26
5. Επίλογος.....	29
Παράρτημα Α.....	30
Βιβλιογραφικές Αναφορές.....	36

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία επιχειρείται να καταγραφεί η στάση των μαθητών/τριών απέναντι σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού και να συσχετιστεί με την γνώμη τους για την στάση των ενηλίκων (γονέων/εκπαιδευτικών) απέναντι σε αντίστοιχα περιστατικά. Τα ζητήματα αυτά μελετήθηκαν σε ένα δείγμα 191 μαθητών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Διεύθυνσης Δ.Ε. Δυτικής Αττικής. Οι μαθητές συμπλήρωσαν από το σχολείο τους ένα on-line ερωτηματολόγιο κλειστού τύπου το οποίο βασίστηκε στην αναθεωρημένη έκδοση του Ερωτηματολογίου Θύτη/Θύματος του Olweus (Olweus Bullying/Victim Questionnaire) και από την ανάλυση των δεδομένων διαπιστώθηκε πως το 11,5% και το 13% των μαθητών θεωρούν πως έχουν δεχθεί ή ασκήσει εκφοβισμό. Επίσης παρατηρείται στατιστικά σημαντική σχέση ανάμεσα στο εάν έχει δεχθεί εκφοβισμό κάποιος μαθητής και στην γνώμη που έχει για την στάση των εκπαιδευτικών απέναντι σε περιστατικά εκφοβισμού, $X^2 (4, N=191) = 13,68, p=0,008$ όπου το 36,7% των μαθητών που έχουν δεχθεί εκφοβισμό (13% για όσους δεν έχουν δεχτεί) θεωρούν πως οι καθηγητές τους Σχεδόν Ποτέ δεν προσπαθούν να σταματήσουν περιστατικά σχολικού εκφοβισμού. Τέλος παρατηρείται στατιστικά σημαντική σχέση ανάμεσα στο εάν συμμετέχουν κάποιοι μαθητές σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας και την γνώμη που έχουν για την στάση των εκπαιδευτικών απέναντι σε περιστατικά εκφοβισμού, $X^2 (4, N=191) = 8,6, p=0,071$.

1. Εισαγωγή

1.1. Σκοπός

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να καταγραφεί η στάση των μαθητών/τριών απέναντι σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού και να συσχετιστεί με την γνώμη τους για την στάση των ενηλίκων μελών της σχολικής κοινότητας (εκπαιδευτικών/γονιών) απέναντι σε αντίστοιχα περιστατικά. Η συγκεκριμένη συσχέτιση ελέγχεται ως προς το φύλο, την βαθμίδα εκπαίδευσης, τον τύπο οικογένειας και το εάν οι μαθητές παρακολουθούν πρόγραμμα Αγωγής Υγείας.

1.2. Βιβλιογραφική ανασκόπηση και θεωρητικός προβληματισμός

1.2.1. Θεωρητικό πλαίσιο για τον σχολικό εκφοβισμό

Αν και η δημόσια συζήτηση για το ζήτημα του σχολικού εκφοβισμού χρονολογείται ήδη από τον 19^ο αιώνα (Rigby, 2003) οι πρώτες συστηματικές έρευνες για την μελέτη του φαινομένου έχουν πραγματοποιηθεί την δεκαετία του 1970 στις σκανδιναβικές χώρες (Olweus, 1993). Τις τελευταίες δεκαετίες μάλιστα παρατηρείται μια κινητοποίηση για τον περιορισμό του φαινομένου (Γαλανάκη, 2010).

Οι έρευνες που πραγματοποιούνται αναγνωρίζουν όχι μόνο το δικαίωμα των μαθητών για ένα ασφαλές περιβάλλον αλλά και τις αρνητικές συνέπειες που έχει ο σχολικός εκφοβισμός στην ψυχική υγεία των μαθητών ακόμα και στην ενήλικη ζωή τους (Olweus, 2009. Rigby, 2003. Crozier και Skliopidou 2002).

Από την άλλη πλευρά δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε πως εκφοβισμός παρατηρείται ιστορικά σε κάθε εκπαιδευτικό σύστημα (Γαλανάκη, 2010). Το γεγονός

πως δεν θεωρήθηκε κατά το παρελθόν ως κοινωνικό πρόβλημα και αντίστοιχα δεν αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης βασίζεται στην ποιοτική και ποσοτική διαφοροποίηση του φαινομένου, στις διαφορετικές μορφές έκφρασης του και στον διαφορετικό τρόπο με τον οποίο η σημερινή κοινωνία το αντιμετωπίζει (Χαμόγελο του Παιδιού, 2012).

Στη διεθνή βιβλιογραφία δεν υπάρχει μια γενική θεωρία για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού (Farrington & Ttofi, 2009). Στο πλαίσιο αυτό μια σειρά ερευνών περιορίζεται στα εμπειρικά δεδομένα (Bauer, Lozano & Rivara 2007. Black & Jackson, 2007. Olweus 1997, 2005) ενώ άλλες έρευνες ακολουθούν είτε την οικολογική-συστημική προσέγγιση (Andreou, Didaskalou & Vlachou, 2007. Κατσιγιάννη, 2006) τονίζοντας την δυναμική αλληλεπίδραση μεταξύ των μαθητών και τα κοινωνικά δίκτυα που διαμορφώνονται είτε την κοινωνική θεωρία επεξεργασίας πληροφοριών (Gollwitzer, Eisenbach, Atria, Strohmeier, & Banse, 2006) θεωρώντας τον εκφοβισμό σαν ομαδικό φαινόμενο και τονίζουν τις κοινωνικές διεργασίες που συμβαίνουν μέσα στην ομάδα (σχολική τάξη).

1.2.2. Βιβλιογραφική ανασκόπηση εμπειρικών ερευνών

Σύμφωνα με διεθνή επιδημιολογικά δεδομένα ο ένας στους επτά μαθητές (Olweus, 1993) έχουν δεχθεί εκφοβισμό στο σχολείο και σύμφωνα με πιο πρόσφατα στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (2010) σε 39 χώρες, το 8-12% των μαθητών (Κοκκέβη, Ξανθάκη, Φωτίου, & Καναβού, 2012) δήλωσαν πως εκφόβισαν συμμαθητή τους (9-23% για τους έλληνες μαθητές) και 9-13% των μαθητών πως έχουν δεχθεί εκφοβισμό στο σχολείο (7%- 10% για τους έλληνες μαθητές).

Τα δεδομένα διαφοροποιούνται στην ευρωπαϊκή έρευνα που πραγματοποίησε το Χαμόγελο του Παιδιού στο πλαίσιο του προγράμματος DAPHNE III (2012) όπου

θύμα σχολικού εκφοβισμού δήλωσε το 31,98% του δείγματος και θύτης εκφοβισμού το 30,2% είτε κατ' επανάληψη είτε κάποιες φορές. Η διαφοροποίηση που παρατηρείται ανάμεσα στις δύο έρευνες δικαιολογείται σε μεγάλο βαθμό από το διαφορετικό χρονικό διάστημα που θέτουν ως σημείο αναφοράς, τουλάχιστον 2 φορές το μήνα το τελευταίο δίμηνο η πρώτη έρευνα, κατ' επανάληψη ή κάποιες φορές η δεύτερη έρευνα. Αντίστοιχα, σύμφωνα με παλιότερες έρευνες ο ένας στους δύο μαθητές θεωρήθηκε πως έχει δεχθεί συμπεριφορές εκφοβισμού σε κάποιο στάδιο της σχολικής του ζωής (Schuster, 1996).

Παράλληλα ένας μεγάλος αριθμός ερευνών στην διεθνή βιβλιογραφία επιχειρούν να διερευνήσουν πτυχές του φαινομένου μέσα από την υλοποίηση αντίστοιχων προγραμμάτων παρέμβασης (Farrington & Ttofi, 2009). Ειδικότερα, από τις έρευνες που μελετήσαμε, τα πιο αποτελεσματικά προγράμματα παρέμβασης απαιτούσαν δράσεις σε διαφορετικά επίπεδα (Κατσιγιάννη, 2006. Olweus, 1997,2005) : ατομικό, σχολική τάξη, σχολείο συνολικά και ευρύτερη κοινότητα. Αντίστοιχα, τα πιο αποτελεσματικά προγράμματα παρέμβασης σύμφωνα με την έρευνα μετα-ανάλυσης των Farrington και Ttofi (2009) προτείνουν δράσεις όπως: πειθαρχικές μεθόδους, συναντήσεις γονέων, εποπτεία προαυλίου, συναντήσεις γονέων, συνεργατική ομαδική εργασία, κανόνες στην τάξη, και διαχείριση της τάξης.

Όπως παρατηρούμαι από την ανασκόπηση που κάναμε στην ελληνική βιβλιογραφία πολύ λίγες έρευνες έχουν μελετήσει τον ρόλο των ενηλίκων σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού. Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών καταδεικνύουν την διαφορετική οπτική των μαθητών. Ειδικότερα, το 1/3 των μαθητών (Ψάλτη & Κωνσταντίνου, 2007) θεωρεί πως οι ενήλικοι δεν προσπαθούν να σταματήσουν συμπεριφορές εκφοβισμού και οι ενέργειές τους δεν είναι συστηματικές. Παράλληλα θεωρείται πως οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν επίγνωση της

κατάστασης που επικρατεί στα σχολεία σε σχέση με το σχολικό εκφοβισμό (Houndoumadi & Pateraki, 2001) και η πλειονότητα των γονέων (68%) δε συνεργάζεται από κοινού με το σχολείο για την καταστολή του φαινομένου (Ψάλτη & Κωνσταντίνου, 2007). Επίσης η πλειοψηφία των μαθητών/τριών που δέχονται εκφοβισμό (40%) δεν το λένε σε κανέναν ενήλικα, ούτε σε γονέα ούτε σε δάσκαλο, και μόνο το 19,6% το αναφέρουν στους γονείς τους (Pateraki & Houndoumadi, 2001).

Συμπερασματικά, όπως παρατηρούμε από την διεθνή βιβλιογραφία ο ρόλος των ενηλίκων είναι καίριος στην αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού. Αντίθετα, διαπιστώνεται από την σχετική ελληνική βιβλιογραφία υπάρχουν ελάχιστες έρευνες που επιχειρούν να διερευνήσουν τον ρόλο των ενηλίκων. Τέλος, θα πρέπει να αναφέρουμε πως δεν έχει καταγραφεί καμία εμπειρική έρευνα στην ελληνική βιβλιογραφία σχετικά με την στάση των μαθητών που παρακολουθούν προγράμματα Αγωγής Υγείας.

Κρίνουμε οπότε χρήσιμο να διερευνήσουμε τον ρόλο των ενηλίκων σύμφωνα με την γνώμη των μαθητών/τριών και να επιχειρήσουμε τις αντίστοιχες συσχετίσεις με το ζήτημα του σχολικού εκφοβισμού, εμπλουτίζοντας την σχετική βιβλιογραφία. Παράλληλα, η συγκεκριμένη εργασία πρωτοτυπεί στον βαθμό που επιχειρεί να καταγράψει την στάση των μαθητών που παρακολουθούν προγράμματα Αγωγής Υγείας.

1.3. Ερευνητικά ερωτήματα

Στο πλαίσιο αυτό θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε στα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

1. Ποιά είναι η στάση των μαθητών/τριων απέναντι σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού;
2. Ποιά είναι η γνώμη των μαθητών/τριων για τον ρόλο των ενηλίκων απέναντι σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού;
3. Συσχετίζεται η στάση των μαθητών/τριών απέναντι σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού με την γνώμη τους για τη στάση των ενηλίκων μελών της σχολικής κοινότητας (εκπαιδευτικών/γονιών) απέναντι σε αντίστοιχα περιστατικά;
4. Συσχετίζεται η στάση των μαθητών/τριών απέναντι σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού με το φύλο, την βαθμίδα εκπαίδευσης, τον τύπο οικογένειας και την συμμετοχή τους σε προγράμματα Αγωγής Υγείας;

1.4. Εννοιολογικοί και λειτουργικοί ορισμοί

Σύμφωνα με τον Farrington (1993) ο σχολικός εκφοβισμός έχει τα παρακάτω χαρακτηριστικά : α) φυσική, λεκτική ή ψυχολογική επίθεση ή προσβολή, β) πρόθεση να προκληθεί φόβος, ανησυχία ή πόνος στο θύμα, γ) ανισορροπία ισχύος μεταξύ δυνατότερου και αδύναμου παιδιού και δ) επαναλαμβάνεται από τα ίδια παιδιά για μεγάλη χρονική περίοδο.

Αντίθετα, δεν θεωρείται εκφοβισμός (Olweus, 1997) όταν: α) υπάρχει σύγκρουση μεταξύ ατόμων με την ίδια περίπου σωματική ή ψυχική δύναμη, β) γίνονται πειράγματα μεταξύ συνομήλικων ή γ) υπάρχει παιχνιδιάρικη ή φιλική διάθεση. Το κάθε παιδί βέβαια δεν αντιλαμβάνεται με τον ίδιο τρόπο μια συμπεριφορά και ένα «πείραγμα» μπορεί να μετατραπεί σε εκφοβισμό, αν το παιδί νιώθει πως εκφοβίζεται (Olweus, 2009).

Στην παρούσα έρευνα θα ακολουθήσουμε την προσέγγιση του Olweus (1997) ο οποίος βασιζόμενος στα αποτελέσματα των ερευνών που έχει πραγματοποιήσει, έχει

αποδώσει στον εκφοβισμό που υπάρχει στο σχολικό περιβάλλον τα παρακάτω χαρακτηριστικά : α) μια επιθετική ή εκ προθέσεως συμπεριφορά, β) που συμβαίνει «κατ' επανάληψη για κάποιο χρονικό διάστημα» και γ) χαρακτηρίζεται από μια «ανισορροπία στη δύναμη», μια «ασύμμετρη σχέση εξουσίας», όπου ο μαθητής δεν μπορεί να υπερασπιστεί τον εαυτό του.

Αναφορικά με ρόλο των μαθητών/τριών στα περιστατικά σχολικού εκφοβισμού οι Salmivalli et al. (1996) αναγνώρισαν έξι διαφορετικούς ρόλους: αυτούς που εκφοβίζουν/θύτες, αυτούς που δέχονται εκφοβισμό/θύματα, τους συνηγόρους των μαθητών που εκφοβίζουν, τους «παθητικούς συνηγόρους των μαθητών που εκφοβίζουν, τους υπερασπιστές των μαθητών που εκφοβίζονται και τους ανενεργούς που δεν εμπλέκονται άμεσα στο φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού. Επειδή η συγκεκριμένη διάκριση ρόλων είναι πολύ λεπτομερειακή θα ακολουθήσουμε την προσέγγιση του Olweus (1993) ο οποίος διακρίνει όσους συμμετέχουν σε περιστατικά εκφοβισμού: σε αυτούς που εκφοβίζουν/θύτες, αυτούς που δέχονται εκφοβισμό/θύματα και στους παρατηρητές. Ειδικότερα, για να θεωρεί ένας μαθητής πως έχει ασκήσει ή βιώσει εκφοβισμό θα πρέπει να έχουν λάβει χώρα οι αντίστοιχες πράξεις τουλάχιστον 2-3 φορές το μήνα τους τελευταίους δύο μήνες.

Επιχειρούμε να χρησιμοποιήσουμε τους όρους ασκήσει ή βιώσει/δεχθεί εκφοβισμό και αποφεύγουμε στην παρούσα εργασία τους όρους θύμα ή θύτης/δράστης εκφοβισμού (Κοκκέβη κ. συν., 2012. Χαμόγελο του Παιδιού, 2012. Ψάλτη και Κωνσταντίνου, 2007) γιατί σκοπός μας είναι να χαρακτηρίσουμε μια κατάσταση και όχι πρόσωπα, κάτι που δεν ταιριάζει στην εκπαιδευτική κοινότητα.

Τέλος, χρησιμοποιούμε τον όρο «εκφοβισμός» ως μετάφραση του όρου «bullying» δεδομένου πως η συγκεκριμένη μετάφραση υπάρχει στην πλειοψηφία των άρθρων με αντίστοιχη θεματολογία (Κατσιγιάννη, 2009. Κοκκέβη κ. συν.,

2012. Τσιάντης, Ασημόπουλος, Χατζηπέμος, Σουμάκη, Διαρεμέ, & Γιαννακοπούλου.
2008. Χαμόγελο του Παιδιού, 2012. Ψάλτη & Κωνσταντίνου, 2007).

2. Μέθοδος

2.1. Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Αρχικά στάλθηκε μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου στην ηλεκτρονική διεύθυνση του σχολείου το οποίο επιθυμούσε να συνεργαστεί όπου περιγραφόταν η διαδικασία (Παράρτημα Β). Παράλληλα επισημάνθηκε πως τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου θεωρούνται εμπιστευτικά. Η συλλογή των δεδομένων έγινε στο πλαίσιο κάποιου μαθήματος, στην αίθουσα πληροφορικής του σχολείου όπου υπάρχει πρόσβαση στο διαδίκτυο. Ειδικότερα, ο/η υπεύθυνος/η εκπαιδευτικός υπέδειξε στους/στις μαθητές/τριες την ιστοσελίδα όπου έχει αναρτηθεί το ερωτηματολόγιο για το κάθε σχολείο έτσι ώστε να το απαντήσουν ανώνυμα. Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε ώστε να μην απαντήσει κάποιος μαθητής δύο φορές το ερωτηματολόγιο. Επίσης ελέγχθηκε μέσω της χρονοσήμανσης των απαντήσεων εάν η διαδικασία έλαβε χώρα εντός του σχολικού ωραρίου.

2.1.1. Εγκυρότητα και αξιοπιστία ερευνητικής διαδικασίας

Ο ερευνητικός σχεδιασμός της παρούσας έρευνας ακολουθεί αντίστοιχα μια σειρά από παραδοχές. Ειδικότερα:

α) η ύπαρξη δειγματοληπτικής έρευνας μέσω δομημένου ερωτηματολογίου υποδηλώνει πως είναι ζητούμενο η εμπειρική εγκυρότητα (Κυριαζή, 1998) εφόσον οι μαθητές εξετάζονται ως φορείς μετρήσιμων χαρακτηριστικών και καταγράφονται οι στάσεις τους και όχι ενέργειες τους. Με τον τρόπο αυτό το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού θεωρείται ως σταθερό και μη-μεταβαλλόμενο.

Αντίθετα, θα ήταν χρήσιμος ο συνδυασμός με άλλες μεθόδους όπως η ποιοτική έρευνα. Ενδεικτικά αναφέρουμε την ύπαρξη διαφορετικών αποτελεσμάτων σε ερευνητικό σχεδιασμό που περιελάμβανε παρατήρηση και ερωτηματολόγιο (Black & Jackson, 2007).

β) Το γεγονός πως το ερωτηματολόγιο είναι online σημαίνει μικρή κοινωνική διαντίδραση με τους ερωτώμενους και συνακόλουθα ελαχιστοποιείται η όποια επιρροή του ερευνητή. Παράλληλα όμως θα πρέπει να επισημανθεί η ύπαρξη διαφορετικών εκπαιδευτικών στο ρόλο του ερευνητή με τους οποίους μάλιστα οι ερωτώμενοι έχουν διακριτές κοινωνικές διαντιδράσεις (Κυριαζή, 1998) λόγω της σχέσης καθηγητή-μαθητή.

γ) η συμμετοχή μαθητών και εκπαιδευτικών που υλοποιούν πρόγραμμα Αγωγής Υγείας υποδηλώνει εκ των προτέρων μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση απέναντι στο συγκεκριμένο ζήτημα.

δ) θα πρέπει να διευκρινιστεί πως αναφερόμαστε στον τρόπο που βλέπουν οι μαθητές τον σχολικό εκφοβισμό, δεν σημαίνει πως αυτή είναι η πραγματικότητα.

Για την τεχνική κατάρτιση του ερωτηματολογίου αναφερόμαστε παρακάτω.

2.2. Δείγμα

Στην παρούσα εργασία ακολουθήσαμε ποσοτική έρευνα εφόσον διερευνούμε την συσχέτιση μεταβλητών (Creswell, 2011). Για την επιλογή του δείγματός μας χρησιμοποιήσαμε την μέθοδο του διαθέσιμου δείγματος όσον αφορά τα σχολεία που συμμετείχαν και απλή τυχαία δειγματοληψία για τα σχολικά τμήματα. Ειδικότερα, συνεργαστήκαμε με σχολεία που επιθυμούσαν να συνεργαστούν στην υλοποίηση της έρευνας μέσω εκπαιδευτικών που υλοποιούν προγράμματα Αγωγής Υγείας.

Αναμφίβολα υπάρχουν καταλληλότερες μέθοδοι δειγματοληψίας για την μελέτη του συγκεκριμένου φαινομένου όμως λόγω του χρονικού περιορισμού δεν έχει καταστεί δυνατό να τις ακολουθήσουμε. Ενδεικτικά αναφέρουμε: α) την απλή τυχαία δειγματοληψία και για την επιλογή των σχολείων που θα συνεργαστούν, β) την δειγματοληψία κατά στρώματα όπου ο μαθητικός πληθυσμός μπορεί να διαιρεθεί σε ομάδες (στρώματα) σχετικά ομοιογενή ως προς φύλο και την τάξη φοίτησης και γ) την μέθοδο της κοορτής που θεωρείται ιδιαίτερα κατάλληλη σύμφωνα με την διεθνή βιβλιογραφία (Olweus, 1995.Kyriakides, 2006) αν και απαιτεί πολύ μεγαλύτερο κόστος και μεγαλύτερο χρονικό διάστημα υλοποίησης.

Στην έρευνα συμμετείχαν 191 μαθητές/τριες 6 σχολείων της Διεύθυνσης Δ.Ε. Δυτικής Αττικής οι οποίοι απάντησαν σε ένα online αυτο-συμπληρούμενο ερωτηματολόγιο. Το 47% των συμμετεχόντων είναι αγόρια και το 53% κορίτσια που φοιτούν σε Γυμνάσιο (33,5%), σε Γενικό Λύκειο (55,5%) και σε ΕΠΑΛ (10,5%). Επίσης το 39% των μαθητών/τριων συμμετείχαν σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας και το 61% δεν συμμετείχαν.

2.3. Εργαλείο συλλογής δεδομένων

Για εργαλείο συλλογής δεδομένων χρησιμοποιήσαμε online ερωτηματολόγιο βασισμένο στην αναθεωρημένη έκδοση του Ερωτηματολογίου Θύτη/Θύματος του Olweus το οποίο έχει εφαρμοστεί διεθνώς σε μεγάλο αριθμό ερευνών (Bauer et al., 2007. Black & Jackson, 2007. Gollwitzer et al.,2006. Κατσιγιάννη, 2006. και Olweus,1997, 2005) και η εγκυρότητα και η αξιοπιστία του έχει αποδειχθεί αντίστοιχα πολλές φορές (Bauer et al., 2007. Black & Jackson, 2007. Kyriakides, Kaloyirou, & Lindsay, 2006. Olweus 1997, 2005).

Χρησιμοποιήθηκε online ερωτηματολόγιο και όχι έντυπο για να ελαχιστοποιηθεί το κόστος υλοποίησης και ο χρόνος για την συλλογή και επεξεργασία των

δεδομένων. Η δομή του ερωτηματολογίου βασίζεται στην αναθεωρημένη έκδοση του Ερωτηματολογίου Θύτη/ Θύματος του Olweus, (revised Olweus Bully Victim Questionnaire - OBVQ) το οποίο μεταφράστηκε και τροποποιήθηκε ώστε να καλύπτονται καλύτερα ο σκοπός και τα δεδομένα της συγκεκριμένης εργασίας.

Επίσης έγινε πιλοτική έρευνα και το ερωτηματολόγιο ελέγχθηκε σε ένα τμήμα Α΄ τάξης Γυμνασίου με σκοπό να εντοπιστούν προβλήματα υλοποίησης ή δυσκολίες κατανόησης από την πλευρά των μαθητών/τριών και δεν αναφέρθηκε κάποιο πρόβλημα.

Αναγνωρίζουμε πως η διαδικασία που θα έπρεπε να ακολουθηθεί ώστε να εξασφαλιστεί η καταλληλότερη μετάφραση στα ελληνικά θα έπρεπε να περιλαμβάνει τόσο την μετάφραση από δύο άτομα από τα αγγλικά στα ελληνικά όσο και την αντίστροφη μετάφραση ώστε να ελεγχθεί η όλη διαδικασία με βάση το αρχικό κείμενο (Kyriakides, Kaloyirou, & Lindsay, 2006).

Ο αριθμός των ερωτήσεων που περιλαμβάνονται (25 ερωτήσεις) βασίζεται στην αρχή ότι το ερωτηματολόγιο θα πρέπει να απαντηθεί στο πλαίσιο μιας διδακτικής ώρας και τους περιορισμούς που υπάρχουν στα αντίστοιχα εργαστήρια πληροφορικής.

Στην αρχή του ερωτηματολογίου προηγείται ένα εισαγωγικό σημείωμα όπου δίνονται απαραίτητες πληροφορίες στο/η μαθητή/τρια και ορίζεται η έννοια του σχολικού εκφοβισμού από την πλευρά του μαθητή που έχει δεχθεί εκφοβισμό. Επίσης επισημαίνεται τι δεν θεωρείται εκφοβισμός, το πόσο σημαντική είναι η ειλικρινής συμπλήρωση του ερωτηματολογίου και η ανωνυμία που υφίσταται αναφορικά με τις απαντήσεις.

Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από 25 ερωτήσεις κλειστού τύπου, κάτι που επιτρέπει την συλλογή πλήθους δεδομένων σε μικρό χρονικό διάστημα (Cohen &

Manion, 1994). Παράλληλα σε πέντε ερωτήσεις περιλαμβάνεται και η υπολειμματική κατηγορία «Άλλο» ως ανοικτή ερώτηση.

Στο Παράρτημα Α παρατίθεται το ερωτηματολόγιο.

2.3.1. Εγκυρότητα και αξιοπιστία του ερωτηματολογίου

Παράμετροι που περιορίζουν την εγκυρότητα του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου και γι αυτό θα πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη είναι:

α) η εγκυρότητα κατασκευής των εννοιών που αναφέρονται στο ερωτηματολόγιο (Κυριαζή, 1998). Το γεγονός πως στην μελέτη του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού σύμφωνα με την διεθνή βιβλιογραφία δεν υπάρχει μια γενική θεωρία (Farrington & Ttofi, 2009) υποδηλώνει πως ο μετασχηματισμός των θεωρητικών εννοιών σε αριθμητικά δεδομένα ενέχει ένα μεγαλύτερο κίνδυνο υποκειμενικότητας.

β) η εγκυρότητα περιεχομένου βασίζεται κυρίως σε διεθνείς έρευνες. Αντίθετα στην ελληνική βιβλιογραφία υπάρχει μόνο ο έλεγχος εγκυρότητας των Kygiakides κ. συν. (2006) για την Κύπρο

Αντίστοιχα, αναφορικά με την αξιοπιστία του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου έχουμε να παρατηρήσουμε τα εξής:

α) η ύπαρξη πολλαπλών ερωτήσεων για τις υπό μελέτη μεταβλητές συμβάλει στην αύξηση της αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου. Ενδεικτικά αναφέρουμε:

Πραγματοποιήσαμε έλεγχο αξιοπιστίας για τις ερωτήσεις που σχετίζονται με το εάν έχει δεχθεί κάποιος εκφοβισμό (ερωτήσεις 9,11,12,13,14,16) και παρατηρούμαι πως ο συντελεστής Cronbach's alpha είναι 0,892 γεγονός που δείχνει ένα πολύ υψηλό επίπεδο εσωτερικής συνοχής.

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,892	,896	6

Πίνακας 1 . Δείκτης εσωτερικής συνάφειας Cronbach's alpha για ερωτήσεις σχετικές με το εάν ένας μαθητής έχει δεχτεί σχολικό εκφοβισμό

Αντίστοιχα, πραγματοποιήσαμε έλεγχο αξιοπιστίας για τις ερωτήσεις που σχετίζονται με την άσκηση εκφοβισμού και τον ρόλο των ενηλίκων (ερωτήσεις 20,22,23) όπου ο συντελεστής Cronbach's alpha είναι 0,858 καταδεικνύοντας επίσης ένα πολύ υψηλό επίπεδο εσωτερικής συνοχής. Μάλιστα για τις ερωτήσεις που σχετίζονται με τον ρόλο των ενηλίκων σε περιστατικά εκφοβισμού ο συντελεστής Cronbach's alpha είναι 0,954.

Item-Total Statistics					
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
20. Πόσο συχνά έχεις εκφοβίσει κάποιον-ους συμμαθητή-ές ή συμμαθήτρια-ιες σου, τους τελευταίους δύο μήνες;	2,69	3,204	,549	,349	,954
23. Σου έχει μιλήσει κάποιος ενήλικος στο σπίτι σου γιατί έχεις εκφοβίσει συμμαθητές σου στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες;	2,57	1,900	,897	,859	,629
22. Σου έχει μιλήσει κάποιος καθηγητής σου επειδή έχεις εκφοβίσει συμμαθητές σου στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες;	2,54	1,849	,827	,838	,713

Πίνακας 2 . Δείκτης εσωτερικής συνάφειας Cronbach's alpha για ερωτήσεις σχετικές με το εάν έχει μιλήσει κάποιος ενήλικος σε ένα μαθητή που έχει ασκήσει σχολικό εκφοβισμό.

γ) η αξιοπιστία του ερωτηματολογίου του Olweus έχει ελεγχθεί σε σχέση με το μοντέλο Rasch (Kyriakides et al., 2006)

2.4. Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων

Για την ανάλυση των αποτελεσμάτων χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πακέτο για τις κοινωνικές επιστήμες SPSS έκδοση 21. Συγκεκριμένα χρησιμοποιήσαμε : α) σχετικές συχνότητες και ποσοστά , β) έλεγχος χ^2 σημαντικότητας για την διερεύνηση σχέσεων ανάμεσα σε μεταβλητές, γ) έλεγχος αξιοπιστίας, συντελεστής συνάφειας (Cronbach's alpha). για συγκεκριμένες μεταβλητές. Επίσης χρησιμοποιήθηκε το program EXCEL για τις γραφικές παραστάσεις. Θα πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί χρησιμοποιώντας τους όρους ανεξάρτητη και εξαρτημένη μεταβλητή εφόσον σκοπός μας είναι κυρίως η ανακάλυψη της σχέσης μεταξύ δύο μεταβλητών και όχι μια ανάλυση αιτίου – αιτιατού (Creswell, 2011).

3. Αποτελέσματα ανάλυσης δεδομένων

Λόγω της φύσης των μεταβλητών που μελετήσαμε και του σχετικά μικρού τελικού δείγματος των μαθητών/τριών που έχουν δεχθεί ή ασκήσει εκφοβισμό μπορεί να υποστηριχθεί στατιστικά σημαντική συσχέτιση μόνο σε λίγες περιπτώσεις γιατί πολλές φορές υπάρχει μικρός αριθμός παρατηρήσεων (λιγότερες από 5) ακόμα και όταν πραγματοποιείται επανακωδικοποίηση των δεδομένων. Γι αυτό παρακάτω αναφέρουμε μόνο τις συσχετίσεις που έχουν επιστημονικό ενδιαφέρον.

3.1. Συχνότητα περιστατικών εκφοβισμού

Αρχικά ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να απαντήσουν σε μια σειρά από ερωτήσεις σχετικά με το εάν έχουν δεχθεί σχολικό εκφοβισμό, πόσο συχνά έχει συμβεί, πόσοι μαθητές τους έχουν εκφοβίσει, με ποιο τρόπο και που έλαβε αυτό.

Ενδεικτικά ένα 11,5% των μαθητών δήλωσε πως έχει δεχθεί εκφοβισμό στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες (6,3% μια ή δύο φορές, 2,1% περίπου μια φορά την εβδομάδα και 2,6% πολλές φορές την εβδομάδα).

Επίσης το 13% των μαθητών δηλώνουν πως έχουν ασκήσει εκφοβισμό τους τελευταίους δύο μήνες, Ειδικότερα, το 8,4% δηλώνει πως έχει συμβεί μια-δύο φορές, το 2,6% 2-3 φορές τον μήνα και 2% αθροιστικά μια φορά τον μήνα ή και παραπάνω.

3.2. Στάσεις απέναντι σε περιστατικά εκφοβισμού

Έχει αρχικά ενδιαφέρον πως το 68% των μαθητών που μένουν σε εκτεταμένη οικογένεια (γονείς, αδέρφια, παππούδες) όταν βλέπει ένα περιστατικό εκφοβισμού λυπάται και θέλει να βοηθήσει ενώ αντίθετα αυτό συμβαίνει μόνο για το 45,5% των μαθητών που ζουν σε μονογονεϊκή οικογένεια.

19. Τι σκέφτεσαι ή αισθάνεσαι συνήθως, όταν βλέπεις μία συμμαθήτρια ή ένα συμμαθητή σου να εκφοβίζεται; * 5. Με ποιους μένεις στο σπίτι ; Crosstabulation

		5. Με ποιους μένεις στο σπίτι ;				Total	
		Γονείς	Γονείς και αδέρφια	Γονείς, αδέρφια και παππούδες	Μονογονεϊκή οικογένεια		
19. Τι σκέφτεσαι ή αισθάνεσαι συνήθως, όταν βλέπεις μία συμμαθήτρια ή ένα συμμαθητή σου να εκφοβίζεται;	Είναι πιθανό να του/της αξίζει	Count % within 19. Τι σκέφτεσαι ή αισθάνεσαι συνήθως, όταν βλέπεις μία συμμαθήτρια ή ένα συμμαθητή σου να εκφοβίζεται; % within 5. Με ποιους μένεις στο	1	6	1	1	9
			11,1%	66,7%	11,1%	11,1%	100,0%
			5,9%	4,6%	3,0%	9,1%	4,7%

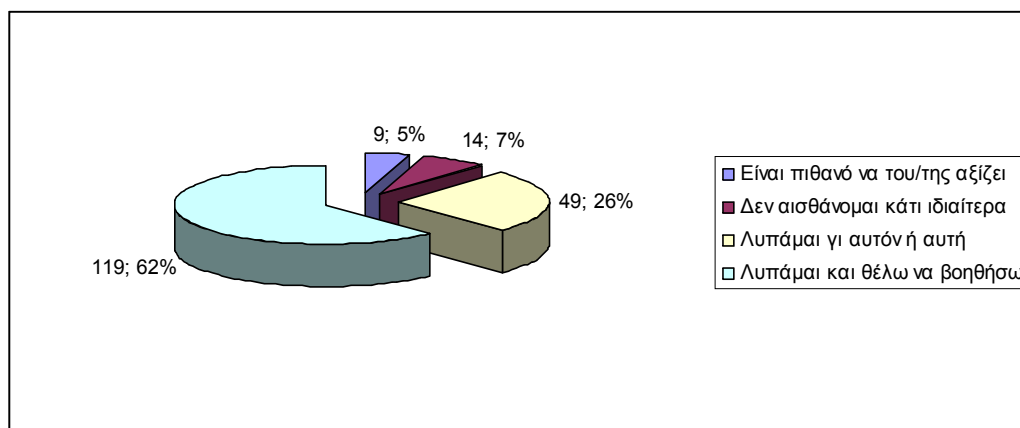
	σπίτι ;						
	% of Total	,5%	3,1%	,5%	,5%	4,7%	
Δεν	Count	3	9	1	1	14	
αισθάνομαι	% within 19.						
κάτι	Τι σκέφτεσαι						
ιδιαίτερα	ή αισθάνεσαι						
	συνήθως,						
	όταν βλέπεις						
	μία	21,4%	64,3%	7,1%	7,1%	100,0%	
	συμμαθήτρια						
	ή ένα						
	συμμαθητή						
	σου να						
	εκφοβίζεται;						
	% within 5.						
	Με ποιους	17,6%	6,9%	3,0%	9,1%	7,3%	
	μένεις στο						
	σπίτι ;						
	% of Total	1,6%	4,7%	,5%	,5%	7,3%	
Λυπάμαι	Count	3	34	8	4	49	
για	% within 19.						
αυτόν ή	Τι σκέφτεσαι						
αυτή	ή αισθάνεσαι						
	συνήθως,						
	όταν βλέπεις						
	μία	6,1%	69,4%	16,3%	8,2%	100,0%	
	συμμαθήτρια						
	ή ένα						
	συμμαθητή						
	σου να						
	εκφοβίζεται;						
	% within 5.						
	Με ποιους	17,6%	26,2%	24,2%	36,4%	25,7%	
	μένεις στο						
	σπίτι ;						
	% of Total	1,6%	17,8%	4,2%	2,1%	25,7%	
Λυπάμαι	Count	10	81	23	5	119	
και θέλω	% within 19.						
να	Τι σκέφτεσαι						
βοηθήσω	ή αισθάνεσαι						
	συνήθως,						
	όταν βλέπεις						
	μία	8,4%	68,1%	19,3%	4,2%	100,0%	
	συμμαθήτρια						
	ή ένα						
	συμμαθητή						
	σου να						
	εκφοβίζεται;						
	% within 5.						
	Με ποιους	58,8%	62,3%	69,7%	45,5%	62,3%	
	μένεις στο						
	σπίτι ;						
	% of Total	5,2%	42,4%	12,0%	2,6%	62,3%	
Total	Count	17	130	33	11	191	
	% within 19.						
	Τι σκέφτεσαι						
	ή αισθάνεσαι						
	συνήθως,						
	όταν βλέπεις						
	μία	8,9%	68,1%	17,3%	5,8%	100,0%	
	συμμαθήτρια						
	ή ένα						
	συμμαθητή						

σου να εκφοβίζεται;					
% within 5. Με ποιους μένεις στο σπίτι ;	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
% of Total	8,9%	68,1%	17,3%	5,8%	100,0%

Πίνακας 3 . Διασταύρωση της μεταβλητής «Τι σκέφτεσαι ή αισθάνεσαι συνήθως, όταν βλέπεις μία συμμαθήτρια ή ένα συμμαθητή σου να εκφοβίζεται;» με την μεταβλητή «Με ποιους μένεις στο σπίτι»

Αναφορικά με το εάν έχουν μιλήσει σε κάποιον σε περίπτωση εκφοβισμού τους τελευταίους 2 μήνες (ερώτηση 16) το 3,2% των μαθητών δηλώνει πως έχει δεχθεί εκφοβισμό και δεν έχει μιλήσει σε κανέναν. Για τους μαθητές που έχουν δεχθεί εκφοβισμό και έχουν μιλήσει σε γονείς, καθηγητές και φίλους τα ποσοστά αντίστοιχα είναι 2,1%, 2.1% και 1,6%.

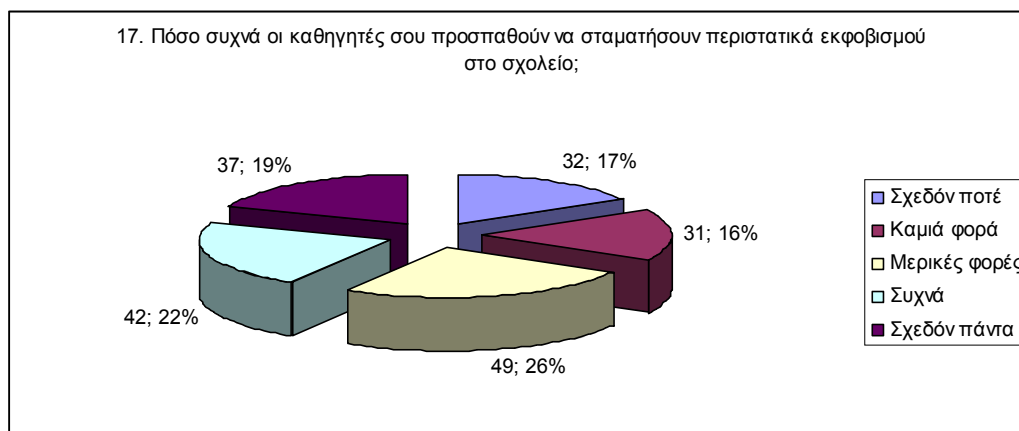
Στην πλειοψηφία τους οι μαθητές/τριες απέναντι στα άτομα που δέχονται εκφοβισμό λυπούνται και θέλουν να βοηθήσουν (62%) ή μόνο λυπούνται (26%). Αντίθετα το 7% και 5% των μαθητών δηλώνει αντίστοιχα πως δεν αισθάνεται κάτι ιδιαίτερο ή του/της αξίζει.

Σχήμα 1 . Τι σκέφτεσαι ή αισθάνεσαι συνήθως, όταν βλέπεις μία συμμαθήτρια ή ένα συμμαθητή σου να εκφοβίζεται;

3.3.Σχολικός εκφοβισμός και ο ρόλος των εκπαιδευτικών

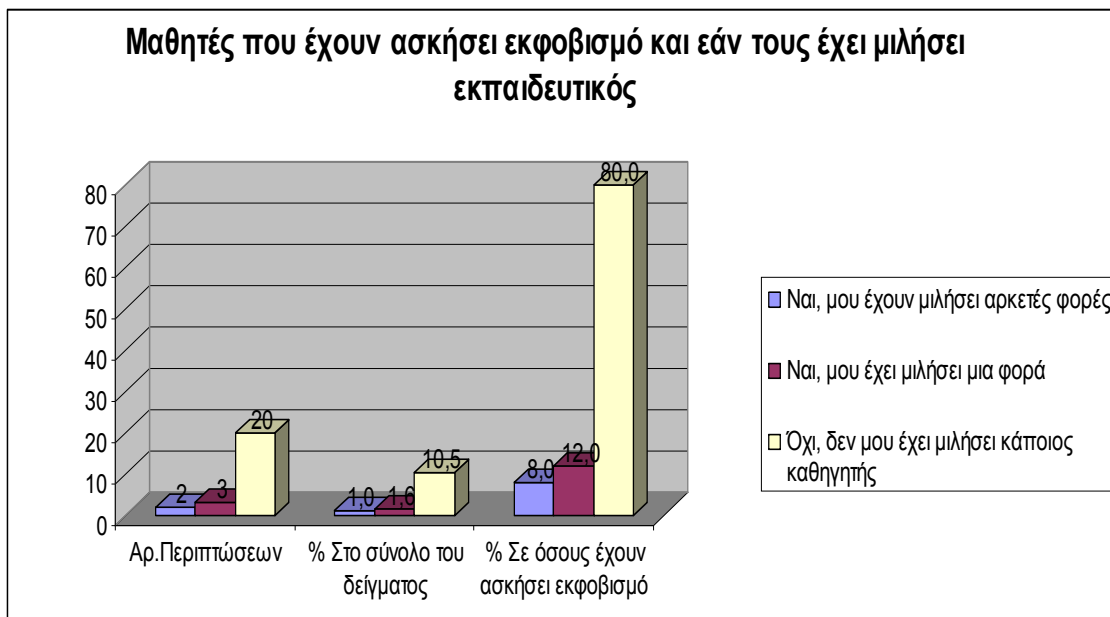
Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι απαντήσεις των μαθητών αναφορικά με το πόσο συχνά οι εκπαιδευτικοί προσπαθούν να σταματήσουν περιστατικά εκφοβισμού όπου το 17% των μαθητών δηλώνει σχεδόν ποτέ, το 16% καμιά φορά, το 26% μερικές φορές, συχνά το 22% και σχεδόν πάντα το 19%.

Σχήμα 2 . Πόσο συχνά οι καθηγητές σου προσπαθούν να σταματήσουν περιστατικά εκφοβισμού στο σχολείο;

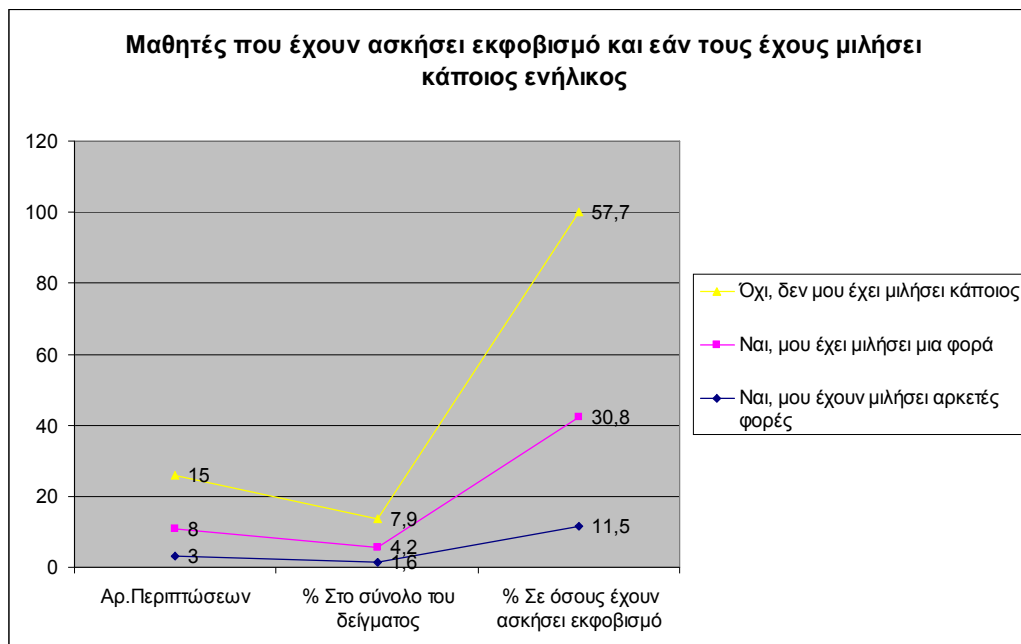
Παρόμοιες απαντήσεις υπάρχουν και σχετικά με την στάση των άλλων μαθητών απέναντι σε περιστατικά εκφοβισμού, όπου η πλειοψηφία των μαθητών θεωρεί πως είτε σχεδόν κανείς (26%) είτε μόνο καμιά φορά (26%) υπάρχουν μαθητές που προσπαθούν να σταματήσουν περιστατικά σχολικού εκφοβισμού.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει επίσης πως το 10,5% των μαθητών δηλώνουν πως έχουν εκφοβίσει συμμαθητές τους και δεν τους έχει μιλήσει κάποιος καθηγητής τους. Ουσιαστικά, το 80% των μαθητών (20 περιπτώσεις) που έχουν εκφοβίσει συμμαθητές τους δηλώνουν πως δεν τους έχει μιλήσει κάποιος καθηγητής τους ενώ μόνο σε μικρό αριθμό περιπτώσεων, οι μαθητές μίλησαν σε καθηγητές τους είτε μόνο μια φορά (3 περιπτώσεις, 12%) ή αρκετές φορές (2 περιπτώσεις, 8%).

Σχήμα 3 . Η στάση των εκπαιδευτικών απέναντι σε μαθητές που έχουν ασκήσει εκφοβισμό, σύμφωνα με την γνώμη των μαθητών

Παρόμοια, αν και μικρότερα ποσοστά υπάρχουν και για τους μαθητές που δηλώνουν πως έχουν εκφοβίσει συμμαθητές τους και δεν τους έχει μιλήσει κάποιος ενήλικος, (7,9%) ή πως τους έχει μιλήσει μόνο μια φορά (4,2%). Αντίστοιχα, το 57,7% των μαθητών που έχουν εκφοβίσει συμμαθητές τους δηλώνουν πως δεν τους έχει μιλήσει κάποιος ενήλικος ενώ το 30,8% πως τους έχουν μιλήσει μόνο μια φορά.

Σχήμα 4 . Η στάση των ενηλίκων απέναντι σε μαθητές που έχουν ασκήσει εκφοβισμό, σύμφωνα με την γνώμη των μαθητών

Όσον αφορά το φύλο ένα μεγαλύτερο ποσοστό αγοριών (17%) έχει ασκήσει εκφοβισμό και θεωρεί (12%) πως οι καθηγητές δεν τους έχουν μιλήσει σε σχέση με τα κορίτσια όπου τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 10% και 9% αντίστοιχα.

Παρατηρείται στατιστικά σημαντική σχέση ανάμεσα στο εάν έχει δεχθεί εκφοβισμό κάποιος μαθητής και στην γνώμη που έχει για την στάση των εκπαιδευτικών απέναντι σε περιστατικά εκφοβισμού, $\chi^2 (4, N=191) = 13,68, p=0,008$. Η μεταβλητή εάν έχει δεχθεί εκφοβισμό κάποιος μαθητής ήταν απόρροια επανακωδικοποίησης της μεταβλητής «Που έχεις δεχθεί εκφοβισμό» όπου η τιμή 1 σήμαινε δεν έχω δεχθεί και η τιμή 2 κάθε άλλη πιθανή απάντηση των μαθητών. Επιλέχθηκε η συγκεκριμένη μεταβλητή για επανακωδικοποίηση γιατί είχε δυνατότητα πολλαπλών απαντήσεων από την πλευρά των μαθητών.

Όπως παρατηρούμε το 36,7% των μαθητών που έχουν δεχθεί εκφοβισμό (13% για όσους δεν έχουν δεχθεί) θεωρούν πως οι καθηγητές τους Σχεδόν Ποτέ δεν

προσπαθούν να σταματήσουν περιστατικά σχολικού εκφοβισμού. Αντίθετα το 23% και 18,6 % των μαθητών που δεν έχουν δεχθεί εκφοβισμό θεωρούν πως οι καθηγητές τους Συχνά ή Καμιά Φορά προσπαθούν να σταματήσουν περιστατικά σχολικού εκφοβισμού (για τους μαθητές που έχουν δεχθεί εκφοβισμό τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 13% για Συχνά και 3% για Καμιά Φορά).

Έγινε επανακωδικοποίηση της μεταβλητής «Πόσο συχνά οι καθηγητές σου προσπαθούν να σταματήσουν περιστατικά εκφοβισμού» με σκοπό να περιοριστούν οι κατηγορίες για να αναζητηθεί αντίστοιχη συσχέτιση με την μεταβλητή «Πιστεύεις ότι θα μπορούσες να έχεις επιθετική συμπεριφορά ενάντια σε κάποιο συμμαθητή ή συμμαθήτριά σου, που δε συμπαθείς;» και συνολικά παρατηρείται στατιστικά σημαντική σχέση ανάμεσα στις δύο μεταβλητές $\chi^2 (10, N=191) = 19,066, p=0,039$.

Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον πως το 27,3% των μαθητών που δηλώνουν βέβαιοι πως δεν θα είχαν επιθετική συμπεριφορά απέναντι σε συμμαθητές τους (απαντούν φυσικά και όχι ή όχι) θεωρούν πως οι καθηγητές τους Σχεδόν Ποτέ δεν παρεμβαίνουν σε περιστατικά εκφοβισμού. Αντίθετα μόνο το 12,5% και 10% των μαθητών που είναι βέβαιοι πως θα είχαν επιθετική συμπεριφορά απέναντι σε συμμαθητές τους (απαντούν αντίστοιχα Ίσως Ναι και Ναι) θεωρούν πως οι καθηγητές τους Σχεδόν Ποτέ δεν παρεμβαίνουν σε περιστατικά εκφοβισμού.

3.4.Σχολικός εκφοβισμός, συμμετοχή σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας και ο ρόλος των εκπαιδευτικών

Αναμφίβολα, όσοι συμμετέχουν σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας έχουν ασκήσει εκφοβισμό σε μικρότερο ποσοστό (9,5%) σε σχέση με όσους μαθητές δεν

συμμετέχουν σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας (15,5%). Μάλιστα, μόνο το 6,8% όσων συμμετέχουν σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας έχουν ασκήσει εκφοβισμό θεωρούν πως δεν τους έχει μιλήσει κάποιος καθηγητή τους, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για όσους δεν συμμετέχουν σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας είναι 12,5%.

22. Σου έχει μιλήσει κάποιος καθηγητής σου επειδή έχεις εκφοβίσει συμμαθητές σου στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες; * 26. Συμμετέχεις σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας με θέμα τον σχολικό εκφοβισμό ; Crosstabulation

			26. Συμμετέχεις σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας με θέμα τον σχολικό εκφοβισμό ;		
			Συμμετέχω σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας	Δεν συμμετέχω	Total
22. Σου έχει μιλήσει κάποιος καθηγητής σου επειδή έχεις εκφοβίσει συμμαθητές σου στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες;	Δε έχω εκφοβίσει στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες	Count	67	99	166
		% within 22. Σου έχει μιλήσει κάποιος καθηγητής σου επειδή έχεις εκφοβίσει συμμαθητές σου στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες;	40,4%	59,6%	100,0%
		% within 26. Συμμετέχεις σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας με θέμα τον σχολικό εκφοβισμό ;	90,5%	84,6%	86,9%
		% of Total	35,1%	51,8%	86,9%
	Ναι, μου έχουν μιλήσει αρκετές φορές	Count	1	1	2
		% within 22. Σου έχει μιλήσει κάποιος καθηγητής σου επειδή έχεις εκφοβίσει συμμαθητές σου στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες;	50,0%	50,0%	100,0%
		% within 26. Συμμετέχεις σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας με θέμα τον σχολικό εκφοβισμό ;	1,4%	,9%	1,0%
		% of Total	,5%	,5%	1,0%
		Count	1	2	3
		% within 22. Σου έχει μιλήσει κάποιος καθηγητής σου επειδή έχεις εκφοβίσει συμμαθητές σου στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες;	33,3%	66,7%	100,0%
Ναι, μου έχει μιλήσει μια φορά	% within 26. Συμμετέχεις σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας με θέμα τον σχολικό εκφοβισμό ;	1,4%	1,7%	1,6%	
	% of Total	,5%	1,0%	1,6%	
Όχι, δεν	Count	5	15	20	

	μου έχει μιλήσει κάποιος καθηγητής	% within 22. Σου έχει μιλήσει κάποιος καθηγητής σου επειδή έχεις εκφοβίσει συμμαθητές σου στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες;	25,0%	75,0%	100,0%
		% within 26. Συμμετέχεις σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας με θέμα τον σχολικό εκφοβισμό ;	6,8%	12,8%	10,5%
Total	% of Total		2,6%	7,9%	10,5%
	Count		74	117	191
		% within 22. Σου έχει μιλήσει κάποιος καθηγητής σου επειδή έχεις εκφοβίσει συμμαθητές σου στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες;	38,7%	61,3%	100,0%
		% within 26. Συμμετέχεις σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας με θέμα τον σχολικό εκφοβισμό ;	100,0%	100,0%	100,0%
	% of Total		38,7%	61,3%	100,0%
Πίνακας 4 . Διασταύρωση της μεταβλητής «Σου έχει μιλήσει κάποιος καθηγητής σου» με τη μεταβλητή «Συμμετέχεις σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας»					

Αντίθετα, έχει δεχτεί εκφοβισμό το 13,5% των μαθητών που συμμετέχουν σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας και το 7% όσων δεν συμμετείχαν σε αντίστοιχο πρόγραμμα. Επίσης, αν και παρατηρείται μικρός αριθμός περιπτώσεων, μόνο το 1,5% όσων συμμετέχουν σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας προτιμούν να μιλήσουν στους γονείς τους επειδή έχουν δεχτεί εκφοβισμό και το υπόλοιπο 12% είτε να μιλήσει στους καθηγητές του (4%), είτε να μην μιλήσει σε κανέναν (4%), είτε να μιλήσει σε φίλους ή αδέρφια. Αντίθετα όσοι δεν συμμετέχουν σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας και έχουν δεχτεί εκφοβισμό επιλέγουν ως τελευταία επιλογή (μόνο 1%) να μιλήσουν σε καθηγητή τους.

Έχεις επίσης ενδιαφέρον πως από τους μαθητές που δεν συμμετέχουν σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας ένα μεγάλο ποσοστό (39% συνολικά, 19% και 20% αντίστοιχα) θεωρούν πως οι καθηγητές είτε Σχεδόν Ποτέ είτε μόνο Καμιά Φορά προσπαθούν να σταματήσουν περιστατικά σχολικού εκφοβισμού. Αντίθετα για τους

μαθητές που Συμμετέχουν σε προγράμματα Αγωγής Υγείας το 13% και 11% (συνολικά 24%) θεωρεί πως οι καθηγητές είτε Σχεδόν Ποτέ είτε μόνο Καμιά Φορά προσπαθούν να σταματήσουν περιστατικά σχολικού εκφοβισμού.

Συνολικά παρατηρείται στατιστικά σημαντική σχέση ανάμεσα στο εάν συμμετέχουν κάποιοι μαθητές σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας και την γνώμη που έχουν για την στάση των εκπαιδευτικών απέναντι σε περιστατικά εκφοβισμού, $\chi^2 (4, N=191) = 8,6, p=0,071$.

4. Συμπεράσματα

Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού αποτελεί αναμφίβολα μια πραγματικότητα για το ελληνικό σχολείο και τα δεδομένα της συγκεκριμένης έρευνας σε μεγάλο βαθμό επιβεβαιώνουν προηγούμενες έρευνες. Είναι χαρακτηριστικό πως το ποσοστό των μαθητών που έχουν δεχθεί (11,5%) ή ασκήσει εκφοβισμό (13%) στην συγκεκριμένη εργασία είναι παρόμοια με τα δεδομένα άλλων ερευνών (Κοκκέβη κ. συν., 2012. Ψάλτη και Κωνσταντίνου, 2007).

Επίσης παρόμοια είναι τα αποτελέσματα σε σχέση με τον αριθμό των μαθητών που θέλουν να βοηθήσουν σε περιστατικά εκφοβισμού, περίπου 60% στην έρευνα των Ψάλτη & Κωνσταντίνου (2007), 62% στην δική μας έρευνα (Λυπάμαι και θέλω να βοηθήσω) καθώς και αναφορικά με την γνώμη των μαθητών για τον ρόλο των εκπαιδευτικών. Το 16% και 17% των μαθητών αντίστοιχα στην δική μας έρευνα θεωρούν πως οι εκπαιδευτικοί σχεδόν ποτέ ή καμιά φορά μόνο προσπαθούν να σταματήσουν συμπεριφορές εκφοβισμού, ενώ σε προηγούμενη έρευνα αυτό πιστεύει το 1/3 των μαθητών (Ψάλτη & Κωνσταντίνου, 2007).

Θα πρέπει επίσης να παρατηρήσουμε πως στις απόψεις των μαθητών για τον ρόλο των εκπαιδευτικών υπάρχει φαινομενικά μια αντίφαση. Ενώ όπως παρατηρήσαμε ένα σχετικά μικρό ποσοστό των μαθητών δηλώνει πως έχει ασκήσει ή βιώσει εκφοβισμό, το ποσοστό των μαθητών που θεωρούν πως οι εκπαιδευτικοί δεν παρεμβαίνουν εμφανίζεται αρκετά μεγάλο.

Η συγκεκριμένη αντίφαση δικαιολογείται μέσα από την ύπαρξη στατιστικά σημαντικής σχέσης μεταξύ του εάν ένας μαθητής έχει δεχθεί εκφοβισμό και ποιά είναι η γνώμη του για τον ρόλο των εκπαιδευτικών. Όπως παρατηρήσαμε το 36,7% των μαθητών που έχουν δεχθεί εκφοβισμό θεωρούν πως οι καθηγητές τους Σχεδόν Ποτέ δεν προσπαθούν να σταματήσουν περιστατικά σχολικού εκφοβισμού ενώ για τους μαθητές που δεν έχουν δεχθεί εκφοβισμό το ποσοστό αυτό είναι 13%. Αντίθετα το 18,6 % των μαθητών που δεν έχουν δεχθεί εκφοβισμό θεωρούν πως οι καθηγητές τους Καμιά Φορά προσπαθούν να σταματήσουν περιστατικά σχολικού εκφοβισμού, ενώ μόλις το 3% των μαθητών που έχουν δεχθεί εκφοβισμό.

Μια ακόμα σημαντική παράμετρος που πρέπει να αναφερθεί είναι η διαντίδραση μεταξύ μαθητών/εκπαιδευτικών. Όταν οι μαθητές συμμετέχουν σε προγράμματα Αγωγής Υγείας είναι λιγότερο αρνητικοί απέναντι στους εκπαιδευτικούς γενικά π.χ. μόνο το 24% των μαθητών που συμμετέχουν σε πρόγραμμα θεωρούν πως οι καθηγητές είτε Σχεδόν Ποτέ είτε μόνο Καμιά Φορά προσπαθούν να σταματήσουν περιστατικά σχολικού εκφοβισμού ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους μαθητές που δεν συμμετέχουν σε πρόγραμμα είναι 39%. Επίσης είναι ενδιαφέρουσα η σχέση εμπιστοσύνης που φαίνεται να αναπτύσσεται μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικών σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας όπου οι μαθητές που έχουν δεχθεί ή ασκήσει εκφοβισμό έχουν σύμφωνα με τα στοιχεία μεγαλύτερη πιθανότητα να μιλήσουν σε κάποιον.

Η απαίτηση για την αναγνώριση του άλλου και του διαφορετικού αξιακού πλαισίου που έχει ο κάθε μαθητής, επιβεβαιώνεται κατά την γνώμη μας με την ύπαρξη στατιστικά σημαντικής σχέσης μεταξύ των μεταβλητών «Πόσο συχνά οι καθηγητές παρεμβαίνουν σε περιστατικά εκφοβισμού» και «Εάν θα μπορούσες να έχεις επιθετική συμπεριφορά». Είναι χαρακτηριστικό πως το 49% των μαθητών που θεωρούν πως οι καθηγητές τους σχεδόν ποτέ δεν παρεμβαίνουν σε περιστατικά εκφοβισμού δηλώνουν με βεβαιότητα (Φυσικά και όχι, ή όχι) πως δεν θα μπορούσαν να είχαν επιθετική συμπεριφορά.

Ουσιαστικά τα στοιχεία μας επιβεβαιώνουν την προσέγγιση του Olweus (1993) πως ο σχολικός εκφοβισμός είναι θέμα κυρίως των ενηλίκων και ειδικά των εκπαιδευτικών. Επίσης υποδηλώνεται η ανάγκη των μαθητών για ενδυνάμωση στην βάση ενός συνεργατικού πνεύματος (Cummins, 2005) αλλά και η απαίτηση για επαναπροσδιορισμό του ρόλου των εκπαιδευτικών, για μια μετάβαση από το δασκαλοκεντρική προσέγγιση στην αναγνώριση της ετερότητας (Ανδρούσου και Ασκούνη, 2004).

Η ύπαρξη σχετικά μικρού δείγματος για τα ιδιαίτερα δεδομένα του συγκεκριμένου ερευνητικού σχεδιασμού σίγουρα δεν βοήθησε στην διερεύνηση και άλλων συσχετίσεων. Θεωρούμε πως μια ολοκληρωμένη μελέτη του ρόλου των εκπαιδευτικών θα έπρεπε να λάβει υπόψη της και την γνώμη των ίδιων των εκπαιδευτικών καθώς και να γίνεται χρήση μεθοδολογικών εργαλείων ποιοτικής έρευνας. Τέλος, ελπίζουμε σε μια επόμενη έρευνα να γίνει ευχερέστερη μελέτη των προγραμμάτων Αγωγής Υγείας με αντίστοιχη θεματολογία.

5. Επίλογος

Στην παρούσα εργασία μελετήσαμε το ζήτημα του σχολικού εκφοβισμού σύμφωνα με την άποψη των μαθητών. Ιδιαίτερα προσεγγίσαμε την γνώμη των μαθητών για τον ρόλο των εκπαιδευτικών σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού καθώς και τον ρόλο των προγραμμάτων Αγωγής Υγείας. Σύμφωνα με τα αποτελέσματά μας υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση ανάμεσα στην γνώμη των μαθητών για την συχνότητα παρέμβασης των εκπαιδευτικών σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού και το εάν οι ίδιοι οι μαθητές έχουν δεχθεί σχολικό εκφοβισμό ή θεωρούν πιθανό να ασκήσουν επιθετική συμπεριφορά. Παράλληλα, παρατηρούμε πως η οπτική των μαθητών για τον ρόλο των εκπαιδευτικών μπορεί να επαναπροσδιοριστεί μέσα από την υλοποίηση προγραμμάτων Αγωγής Υγείας με αντίστοιχη θεματολογία.

Παράρτημα Α

Σχολικός Εκφοβισμός - Ερωτηματολόγιο

Αγαπητή μαθήτριά και αγαπητέ μαθητή,

Το ερωτηματολόγιο αυτό είναι ΑΝΩΝΥΜΟ και αφορά την καθημερινή σου ζωή στο σχολείο και τις σχέσεις σου με τους συμμαθητές σου.

Επίσης υπάρχουν κάποιες ερωτήσεις σχετικά με το εάν κάποιος μαθητής έχει νιώσει εκφοβισμό στο σχολείο. Πρώτα όμως να ορίσουμε τι εννοούμε ως σχολικό εκφοβισμό:

Ένας μαθητής έχει νιώσει εκφοβισμό στο σχολείο όταν άλλος ή άλλοι μαθητές ή μαθήτριες:

- λένε άσχημα πράγματα εναντίον του ή γελάνε μαζί του
- τον αγνοούν εντελώς ή τον αποκλείουν σκόπιμα από ομάδες
- τον έχουν χτυπήσει, σπρώξει ή κλειδώσει σε ένα δωμάτιο
- λένε ψέματα ή διαδίδουν ανυπόστατες φήμες γι αυτόν/αυτή ή του στέλνουν απειλητικά σημειώματα ή προσπαθούν να κάνουν τους άλλους μαθητές να τον αντιπαθήσουν
- κάνουν άλλα παρόμοια πράγματα

Δεν θεωρείτε εκφοβισμός όταν κάτι έχει γίνει με φιλικό τρόπο και στα πλαίσια παιχνιδιού.

Θα σε παρακαλούσαμε να διαβάσεις προσεκτικά τις παρακάτω ερωτήσεις.

Είναι πολύ σημαντικό να απαντήσεις με ειλικρίνεια.

Σ' ευχαριστούμε για τη συνεργασία

1. Φύλο

Αγόρι

- Κορίτσι

2. Βαθμίδα εκπαίδευσης

- Γυμνάσιο
- Γενικό Λύκειο
- Εργαστηριακό Κέντρο
- ΕΠΑΛ
- ΕΠΑΣ

3. Τάξη

- Α
- Β
- Γ

4. Πόσα αδέρφια έχεις ;

- Κανένα
- Ένα
- Δύο
- Τρία
- Τέσσερα
- Πέντε +

5. Με ποιους μένεις στο σπίτι ;

- Γονείς
- Γονείς και αδέρφια
- Γονείς, αδέρφια και παππούδες
- Μόνο με τον πατέρα
- Μόνο με τη μητέρα
- Άλλο:

6. Σου αρέσει το διάλειμμα;

- Δε μου αρέσει καθόλου
- Δε μου αρέσει και τόσο
- Ούτε μου αρέσει ούτε δε μου αρέσει
- Μου αρέσει λίγο
- Μου αρέσει αρκετά

7. Σου αρέσει το σχολείο;

- Δε μου αρέσει καθόλου
- Δε μου αρέσει και τόσο
- Ούτε μου αρέσει ούτε δε μου αρέσει
- Μου αρέσει λίγο
- Μου αρέσει αρκετά

8. Πόσους καλούς φίλους/φίλες έχεις στην τάξη σου;

- Δεν έχω κανέναν φίλο

- Έχω ένα καλό φίλο
- Έχω δύο-τρεις καλούς φίλους
- Έχω πολλούς καλούς φίλους

9. Πόσο συχνά έχεις δεχτεί εκφοβισμό στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες;

- Δε έχω εκφοβιστεί στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες;
- Έχει συμβεί μία ή δύο φορές
- 2 ή 3 φορές τον μήνα
- Περίπου μία φορά την εβδομάδα
- Πολλές φορές την εβδομάδα

10. Με ποιο τρόπο συμμαθητές/τριες σου, σε έχουν εκφοβίσει στο χώρο του σχολείου τους τελευταίους δύο μήνες;. Δεν θεωρείται εκφοβισμός όταν κάτι έχει γίνει με φιλικό τρόπο και στα πλαίσια παιχνιδιού.

(Μπορείς να δώσεις περισσότερες από μία απαντήσεις)

- Δε με έχουν εκφοβίσει στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες
- Έχω δεχτεί προσβολές για το χρώμα του προσώπου μου
- Έχω δεχτεί προσβολές για την καταγωγή μου
- Έχω δεχτεί σωματική βία, χτυπήματα, κλωτσιές ή με έχουν κλειδώσει
- Με έχουν απειλήσει να κάνω πράγματα που δεν ήθελα
- Κανείς δε μου μιλούσε, με είχαν αποκλείσει σκόπιμα από παρέες
- Διέδωσαν φήμες για μένα ή έκαναν τους άλλους να με αντιπαθήσουν
- Με έχουν κοροϊδέψει και γελούσαν μαζί μου
- Μου έχουν πάρει χρήματα ή άλλα πράγματα ή τα κατέστρεψαν
- Με έχουν εκφοβίσει με σχόλια ή χειρονομίες που έχουν σχέση με το φύλο μου
- Με έχουν εκφοβίσει με μηνύματα, τηλεφωνήματα ή φωτογραφίες στο κινητό μου τηλέφωνο
- Με έχουν εκφοβίσει με μηνύματα, τηλεφωνήματα ή φωτογραφίες μέσω διαδικτύου (Internet)
- Άλλο:

11. Σε ποια τάξη πηγαίνει ο μαθητής/τρια ή οι μαθητές/τριες που σε εκφόβισαν τους τελευταίους δύο μήνες;

- Δεν έχω εκφοβιστεί στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες
- Πηγαίνει στην τάξη μου
- Είναι στην ίδια τάξη αλλά σε άλλο τμήμα
- Είναι σε μεγαλύτερη τάξη από μένα
- Είναι σε μικρότερη τάξη από μένα
- Και σε μεγαλύτερες και σε μικρότερες τάξεις

12. Σε έχει/έχουν εκφοβίσει αγόρι/-ια ή κορίτσι/-ια;

- Δεν με έχουν εκφοβίσει στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες
- Κυρίως ένα αγόρι
- Μερικά αγόρια
- Κυρίως ένα κορίτσι
- Μερικά κορίτσια
- Κάποια κορίτσια και αγόρια

13. Πόσοι μαθητές συνήθως σε έχουν εκφοβίσει;

- Δεν με έχουν εκφοβίσει στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες
- Κυρίως ένας μαθητής
- Μια ομάδα από 2-3 μαθητές
- Μια ομάδα από 4-9 μαθητές
- Μια ομάδα από 10+ μαθητές
- Διαφορετικοί μαθητές ή ομάδες μαθητών

14. Για πόσο διάστημα κράτησε ο εκφοβισμός;

- Δεν με έχουν εκφοβίσει στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες
- Μία ή δύο εβδομάδες
- Περίπου ένα μήνα
- Περίπου έξι μήνες
- Περίπου ένα χρόνο
- Αρκετά χρόνια

15. Αν σε έχουν εκφοβίσει στο σχολείο, πού συνέβη αυτό;**(Μπορείς να δώσεις περισσότερες από μία απαντήσεις)**

- Δεν με έχουν εκφοβίσει στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες
- Στην αυλή
- Στους διαδρόμους/σκάλες
- Σε ώρα μαθήματος
- Μέσα στην τάξη όταν απουσίαζε ο καθηγητής
- Μέσα στην τάξη όταν ήταν και ο καθηγητής
- Στις τουαλέτες
- Στο γυμναστήριο
- Κάπου αλλού στο σχολείο
- Στο δρόμο από ή προς το σχολείο
- Ακριβώς έξω από το σχολείο
- Σε σχολική εκδρομή
- Άλλο:

16. Έχεις μιλήσει σε κάποιον για το ότι σε έχουν εκφοβίσει τους τελευταίους δύο μήνες;**(Μπορείς να δώσεις περισσότερες από μία απαντήσεις)**

- Δεν με έχουν εκφοβίσει στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες
- Με έχουν εκφοβίσει αλλά δεν έχω μιλήσει σε κάποιον
- Έχω μιλήσει σε καθηγητή/καθηγήτρια μου
- Έχω μιλήσει στους γονείς μου
- Στα αδέρφια μου
- Στους φίλους μου
- Άλλο:

17. Πόσο συχνά οι καθηγητές σου προσπαθούν να σταματήσουν περιστατικά εκφοβισμού στο σχολείο;

- Σχεδόν πάντα
- Συχνά
- Μερικές φορές

- Καμιά φορά
- Σχεδόν ποτέ

18. Πόσο συχνά άλλοι μαθητές προσπαθούν να σταματήσουν περιστατικά εκφοβισμού στο σχολείο;

- Σχεδόν πάντα
- Συχνά
- Μερικές φορές
- Καμιά φορά
- Σχεδόν ποτέ

19. Τι σκέφτεσαι ή αισθάνεσαι συνήθως, όταν βλέπεις μία συμμαθήτριά ή ένα συμμαθητή σου να εκφοβίζεται;

- Είναι πιθανό να του/της αξίζει
- Δεν αισθάνομαι κάτι ιδιαίτερα
- Λυπάμαι γι αυτόν ή αυτή
- Λυπάμαι και θέλω να βοηθήσω

20. Πόσο συχνά έχεις εκφοβίσει κάποιον-ους συμμαθητή-ές ή συμμαθήτριά-ιες σου, τους τελευταίους δύο μήνες;

- Δε έχω εκφοβίσει στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες;
- Έχει συμβεί μία ή δύο φορές
- 2 ή 3 φορές τον μήνα
- Περίπου μία φορά την εβδομάδα
- Πολλές φορές την εβδομάδα

21. Με ποιο τρόπο έχεις εκφοβίσει συμμαθητές/τριες σου, στο χώρο του σχολείου τους τελευταίους δύο μήνες;. Δεν θεωρείται εκφοβισμός όταν κάτι έχει γίνει με φιλικό τρόπο και στα πλαίσια παιχνιδιού

(Μπορείς να δώσεις περισσότερες από μία απαντήσεις)

- Δε έχω εκφοβίσει κάποιον στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες
- Έχω προσβάλει κάποιον για το χρώμα του προσώπου μου
- Έχω προσβάλει κάποιον για την καταγωγή μου
- Έχω ασκήσει σωματική βία, χτυπήματα, κλωτσιές ή έχω κλειδώσει κάποιον
- Έχω απειλήσει κάποιον να κάνω πράγματα που δεν ήθελα
- Έχω αποκλείσει κάποιον σκόπιμα από μια ομάδα/παρέα
- Έχω διαδώσει φήμες για κάποιον ή έκαναν άλλους να τον αντιπαθήσουν
- Έχω κοροϊδέψει και γελούσα με κάποιον/κάποια
- Έχω πάρει χρήματα ή άλλα πράγματα ή τα κατάστρεψα
- Έχω εκφοβίσει με σχόλια ή χειρονομίες σχέση με το φύλο του
- Έχω εκφοβίσει με μηνύματα, τηλεφωνήματα ή φωτογραφίες στο κινητό μου τηλέφωνο
- Έχω εκφοβίσει με μηνύματα, τηλεφωνήματα ή φωτογραφίες κάποιον μέσω διαδικτύου (Internet)

- Άλλο:

22. Σου έχει μιλήσει κάποιος καθηγητής σου επειδή έχεις εκφοβίσει συμμαθητές σου στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες;

- Δεν έχω εκφοβίσει κάποιο συμμαθητή/συμμαθήτρια μου τους τελευταίους δύο μήνες
- Όχι, δεν μου έχει μιλήσει κάποιος καθηγητής
- Ναι, μου έχει μιλήσει μια φορά
- Ναι, μου έχουν μιλήσει αρκετές φορές

23. Σου έχει μιλήσει κάποιος ενήλικος στο σπίτι σου γιατί έχεις εκφοβίσει συμμαθητές σου στο σχολείο τους τελευταίους δύο μήνες;

- Δεν έχω εκφοβίσει κάποιο συμμαθητή/συμμαθήτρια μου τους τελευταίους δύο μήνες
- Όχι, δεν μου έχει μιλήσει κάποιος
- Ναι, μου έχει μιλήσει μια φορά
- Ναι, μου έχουν μιλήσει αρκετές φορές

24. Πιστεύεις ότι θα μπορούσες να έχεις επιθετική συμπεριφορά ενάντια σε κάποιο συμμαθητή ή συμμαθήτρια σου, που δε συμπαθείς;

- Ναι
- Ίσως Ναι
- Δε ξέρω
- Όχι, δε νομίζω
- Όχι
- Φυσικά και όχι

25. Ποια είναι η αντίδρασή σου όταν δεις ή μάθεις πως κάποιος συμμαθητής/συμμαθήτρια σου έχουν δεχτεί εκφοβισμό από άλλους μαθητές/τριες ;

- Δεν έχω παρατηρήσει περιστατικά εκφοβισμού στο σχολείο μου
- Εκφοβίζω άλλους μαθητές
- Δεν κάνω τίποτα, αλλά πιστεύω πως ο εκφοβισμός δεν είναι πρόβλημα
- Απλά παρατηρώ ότι συμβαίνει
- Δεν κάνω τίποτα, αλλά νομίζω πως οφείλω να βοηθήσω τον μαθητή που εκφοβίζεται
- Προσπαθώ να βοηθήσω τον μαθητή που εκφοβίζεται όπως μπορώ

26. Συμμετέχεις σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας με θέμα τον σχολικό εκφοβισμό;

- Συμμετέχω σε πρόγραμμα Αγωγής Υγείας
- Δεν συμμετέχω

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Ανδρούσου, Α. και Ασκούνη, Ν. (2004). Ετερογένεια και σχολείο. Στο Α. Ανδρούσου (Επιστημ. Επιμ.), *Κλειδιά και αντικλείδια. Εκπαίδευση μουσουλμανοπαίδων 2002-2004*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ- Πανεπιστήμιο Αθηνών.
Ανακτήθηκε 6/5/2014 από www.kleidiakaiantikleidia.net
- Black, S.A. , & Jackson, E. (2007). Using bullying incident density to evaluate the Olweus Bullying Prevention Programme. *School Psychology International*, 28(5), 623–638. doi: 10.1177/0143034307085662
- Creswell, J.W. (2011). *Η έρευνα στην εκπαίδευση* (μτφ. Ν.Κουβαράκου). Αθήνα: ΙΩΝ (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 2008)
- Cummins, J. (2005). *Ταυτότητες υπό διαπραγμάτευση. Εκπαίδευση με σκοπό την ενδυνάμωση σε μια κοινωνία της ετερότητας* (μτφ. Σ.Αργύρη). Αθήνα: Gutenberg.
- Farrington, D.P. , & Ttofi, M. M. (2009). How to reduce school bullying. *Victims & Offenders: An International Journal of Evidence-based Research, Policy, and Practice*, 4 (4), 321-326. doi: 10.1080/15564880903227255
- Κοκκέβη, Ά., Ξανθάκη, Μ., Φωτίου, Α., Καναβού, Ε. (2012). *Οι έφηβοι στην Ελλάδα σε σύγκριση με τους συνομηλίκους τους στις χώρες της έρευνας HBSC 2010*. Σειρά θεματικών τευχών: Έφηβοι, Συμπεριφορές & Υγεία. Αθήνα: Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής (ΕΠΨΥ)
- Kyriakides, L., Kaloyirou, C., & Lindsay, G. (2006) An analysis of the Revised Olweus Bully/Victim Questionnaire using the Rasch measurement model. *British Journal of Educational Psychology*, 76, 781–801. doi:10.1348/000709905X53499

- Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: knowledge base and an effective intervention program. *The Irish Journal of Psychology*, 18(2), 170-190. doi: 10.1080/03033910.1997.10558138
- Olweus, D. (2005). A useful evaluation design, and effects of the Olweus Bullying Prevention Program. *Psychology, Crime & Law*, 11(4), 389-402. doi: 10.1080/10683160500255471
- Hazelden (2007). *Olweus Bullying Questionnaire. Standard School Report*. Olweus Bullying Prevention Program. Ανακτήθηκε από http://www.pdastats.com/PublicFiles/Olweus_Sample_Standard_School_Report.pdf
- Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in schools. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 48, 583– 590. Ανακτήθηκε από <http://ww1.cpa-apc.org:8080/publications/archives/cjp/2003/october/rigby.pdf>
- Χαμόγελο του Παιδιού. (2012). *Ευρωπαϊκή Έρευνα για το Φαινόμενο του Σχολικού Εκφοβισμού. DAPHNE III*. Τελική έκθεση στο έργο «Ευρωπαϊκή καμπάνια κατά του σχολικού εκφοβισμού Europe’s antibullying campaign project». Ανακτήθηκε από : http://www.e-abc.eu/files/1/PDF/Research/School_Bullying_Greek.pdf
- Ψάλτη, Α., & Κωνσταντίνου, Κ. (2007). Το φαινόμενο του εκφοβισμού στα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. *Ψυχολογία*, 14(4): 329-345
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Bjorkqvist, K., O’sterman, K., & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant Roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22, 1–15.
- Crozier, W. R., & Skliopidou, E. (2002). Adult recollections o name-calling at school. *Educational Psychology*, 22, 113–124.